

Etikk i Tekna - Temahefte 5

Etisk refleksjon

Artikler fra Magasinet Tekna 2013

Forord

Dette heftet inneholder artikler presentert i Magasinet Tekna i 2013.

Tekna fikk i februar 2013 nye etiske retningslinjer. Disse inneholder en oppfordring til Teknas medlemmer om å øve på og praktisere etisk refleksjon. Dette heftet inneholder eksempler på etiske refleksjonsmodeller, ment som støtte til de av Teknas medlemmer som tar denne oppfordringen i de etiske retningslinjene på alvor.

Tekna, 2013
For Teknas Etiske råd

John Mikal Raaheim
Sekretariatsleder

Etisk refleksjon

I vårt samfunn har vi mange lover og forskrifter som lovfester etiske verdier og normer. Vi må alle forholde oss til disse. Vi må som yrkesutøvere også respektere etiske retningslinjer og policy hos arbeidsgiver og i de virksomheter vi samhandler med.

Som Tekna-medlem må du selv kunne stå for dine beslutninger. Disse bør tåle etisk refleksjon der du i forkant avklarer om beslutningene:

- Er lovlige
- Er rettferdige for de berørte
- Har uheldige konsekvenser for individer, miljø eller samfunn
- Tåler offentlig oppmerksomhet.

Tekna oppfordrer medlemmene til å reflektere over sin rolle som samfunnsborger, yrkesutøver, tillitsvalgt, kollega og medstudent.

Innhold

Etikkartikler fra Magasinet Tekna nr 1-2013 - nr 5-2013

Introduksjon	3
Magasinet Tekna 1-2013: Fra "etisk pekefinger" til etisk refleksjon	4
Magasinet Tekna 2-2013: Etisk refleksjon – navigasjonshjulet	6
Magasinet Tekna 3-2013: Etisk refleksjon – etisk matrise	8
Magasinet Tekna 4-2013: Etisk refleksjon – KLOK-modellen	10
Magasinet Tekna 5-2013: Etisk refleksjon og dømmekraft i arbeidslivet	12
Etiske retningslinjer for Tekna	14

Introduksjon

En enkel stikkordliste for etisk refleksjon er gjengitt på forrige side. Denne er hentet fra Teknas etiske retningslinjer.

Teknas etiske retningslinjer fra februar 2013 erstattet etiske retningslinjer med et omfattende sett av regler for høvelig atferd mellom kolleger og mellom arbeidskamerater. Slike regler er det vanskelig å gjøre allmenne over kulturelle grenser og over tid. Bedre da, tenkte noen, å oppfordre til refleksjon rundt hva som fremstår som fornuftig og rettferdig der og da.

Etisk refleksjon er nødvendig først og fremst når vi møter etiske dilemmaer. Et etisk dilemma har vi når vi kommer i situasjoner der flere interesser er mobilisert, etiske verdier er i spill, og vi ikke kan tilfredsstille alle interesser. Etiske verdier er blant annet omtalt i menneskerettighetserklæringen, vi snakker om likeverd og rettferdighet i vid forstand.

Navigasjonshjulet til Kvalnes og Øverenget inviterer til gode spørsmål for etisk refleksjon. Er alt som er lovlig etisk forsvarlig? Er det som er lønnsomt alltid etisk forsvarlig? Hva er egentlig forskjellen på moral og etikk?

Den etiske matrisen er et verktøy for å utrede komplekse problemstillinger, usikkerhet knyttet til ny og uprøvd teknologi, i en fremtid vi ikke kjenner. Hvem er eller vil kunne bli berørt? Hvem kan representere disse i dag? Hvilke verdier er det vi skal ta vare på. Hvordan blir de berørte berørt?

Klok-modellen er konstruert mer for å løse opp i "knuter" i hverdagen, løse konflikter mellom kolleger og arbeidskamerater, mellom ledelse og ansatte. Etiske utfordringer og konflikter løser vi best sammen, vi som er i konflikt. Klok-modellen skisserer en fremgangsmåte for å arbeide med slike konflikter.

De to siste "modellene" som er omtalt, Aadlands refleksjonsmodell og SME-modellen, er særlig benyttet overfor yrkesgrupper med tett menneskekontakt, i helse- og sosialsektorene, i politiet m.v. Vi kan opplagt lære noe av disse også.

Det er sparsomt med referanser i dette heftet, men alle modellene som er beskrevet gir treff på google-søk for de som ønsker mer informasjon om dem.

Heftet slik det her fremstår er satt sammen av Anne Edholm og John Raaheim i Teknas sekretariat.

Nye etiske retningslinjer:

FRA «ETISK PEKEFINGER» TIL ETISK REFLEKSJON

- Foreningen har nå fått nye etiske retningslinjer slik mange vil ha dem. Nå må vi ta disse i bruk i arbeid med etikk, samfunnsansvar og etisk refleksjon. Alle utvalg og styrer i foreningen har et ansvar her, sier leder av Teknas etiske råd Frøydis Bjerke. Vi har intervjuet henne om arbeidet med å få frem Teknas nye etiske retningslinjer.

For detaljerte og pekerfingeraktige. Dette var blant karakteristikker som ble brukt om de etiske retningslinjene hovedstyret i Tekna vedtok i 2008. Da var mange opptatt av varsling, og derfor fikk retningslinjene egne «paragrafer» om dette. Retningslinjene fra 2008 er preget av at stadig nye utfordringer er blitt lagt til.

I 2012 hadde Tekna etiske retningslinjer på flere sider med til dels detaljerte regler for etisk atferd.

- Dette skapte lite begeistring. Samtidig var det nye temaer som «manglet». Klimautfordringene var ikke tatt med. Utfordringer knyttet til globalisering og internasjonalt næringsliv, til menneskerettigheter m.v. var ikke dekket. Her lå det en klar oppfordring til å tenke nytt, sier Bjerke.

VERDIER HELLER ENN REGLER

- Arbeidet med å lage nye retningslinjer startet med åpne kort. Vi så på hva andre hadde gjort. Vi fant mange detaljerte retningslinjer, men også noen enklere. Vi var i møter med mange utvalg og styrer i Tekna, og fikk innspill til arbeidet. At vi startet uten bindinger har vi i ettertid fått gode tilbakemeldinger på. En kort oppsummering fra denne «idé-dugnaden» kan være: Fokus på verdier heller enn på regler. Etisk refleksjon er viktig.

ETISK REFLEKSJON ER VIKTIG

- Ideene om verdier og etisk refleksjon hadde vi med oss da rådet startet arbeidet med å utforme nye etiske retningslinjer i fjor. God hjelp fikk vi også av et utkast til retningslinjer utarbeidet i sekretaria-

tet. Her var det gjort koplinger til Teknas verdier; modig, nyskapende og troverdig. Dette var et viktig grep. Etisk råd var spesielt opptatt av etisk refleksjon. Snart hadde vi nye retningslinjer klare for høring.

STØTTE OG OPPSLUTNING

- I høringsrunden i fjor høst kom det uttalelser fra alle sentrale utvalg og styrer i foreningen. Disse var overveiende positive. Vi møtte representanter for lokalavdelingene og presenterte forslaget. Også her var tilbakemeldingene positive. I Etisk råd tolkes dette som en ganske samstemt positiv holdning til forslaget til nye retningslinjer. Samtidig mener vi at den åpne prosessen innledningsvis, var bra. Mange følte at de hadde blitt hørt når utkastet til nye retningslinjer forelå.

OPPFØLGING. ALLE MÅ TA ANSVAR

- I Etisk råd ønsker vi nå å gjøre retningslinjene kjent blant tillitsvalgte og medlemmer, og stimulere til øvelser i etisk refleksjon. Rådet vil presentere en omfattende samling av caser, tilgjengelig på www.tekna.no/etikkk. Samtidig ligger det et ansvar hos de utvalg og styrer i foreningen som nå har fått retningslinjene de ville ha. Vi vil oppfordre disse til å legge planer for aktiviteter som stimulerer arbeid med etikk, samfunnsansvar og etisk refleksjon, og at man rapporterer både det som er gjort og det man har oppnådd når årsrapportene for 2013 skal skrives, avslutter Frøydis Bjerke.

OM Å ENGASJERE OG STIMULERE TIL ETISK REFLEKSJON

Svein Nordenson er nestleder i Teknas etiske råd, men også etikk-ombud i SINTEF. Vi har spurt ham ut om etisk refleksjon, utfordringene han møter som etikk-ombud og om etikk i Tekna. - Vi må engasjere og stimulere dersom vi skal bevisstgjøre til etisk refleksjon i Tekna, sier han.

TEKST OG FOTO: JOHN MIKAL RAAHEIM

- Refleksjon er fagavhengig. Refleksjon i matematikken er refleksjon rundt matematisk-logiske sammenhenger. I et fag som historie reflekterer man rundt faglige autoriteters fremstillinger og kilder. Et viktig kjennetegn ved etisk refleksjon er at det ikke finnes fasitsvar. «Svaret» blir relativt til verdisett og prinsipper man velger å bruke. Du skal egentlig ta hensyn til alle som påvirkes av det du gjør. Noen av disse kan ha et annet ståsted og syn på saken enn deg. Derfor kan du komme til å måtte ta hensyn til noe du ikke tror på selv. Noen vil mene at arbeidsplasser er viktigst. Andre mener å ta vare på miljøet er viktigere enn alt annet.

HVEM FIKK IDEEN?

- I et forskningsmiljø som SINTEF konkurrerer man om å være best. Med konkurransen følger personmotsetninger og konflikter. Den vanligste etiske utfordringen vi møter er hvordan vi oppfører oss i forhold til hverandre. Her finnes det mange regler, også gyldne regler, å støtte seg til. «Du skal gjøre mot andre som du vil at de skal gjøre mot deg». Vi bryter disse reglene daglig. I forskningsmiljøer er et vanlig spørsmål: «Hvem fikk ideen?» Oftest fikk vi ideen sammen. Men det kan være vanskelig å innse når man er engasjert.

BEVISSTE VALG

- Utfordringene Tekna-medlemmer møter

er avhengig av jobben de har. I det offentlige er bruk av makt overfor svakere interesser en utfordring. Ekspropriasjon av eiendom er et eksempel på dette. I SINTEF har vi fire prinsipper vi forholder oss til. «Menneskeverdsprinsippet» og «nytteprinsippet» er to av disse. Menneskeverd og nytte lar seg ikke alltid forene i SINTEF og i samfunnet. Man må velge noe, og uansett blir noen skadelidende. Et bevisst valg er kanskje viktigere enn hva man velger. En aktuell utfordring for mange vil også være å si fra når noen gjør noe de ikke bør gjøre. Lojalitetsplikten overfor arbeidsgiver står sterkt. Det kan representere en utfordring for den som føler at her bør jeg si fra.

ETISK REFLEKSJON KREVER ØVELSE

- Tekna skal etter sin formålsparagraf «bevisstgjøre til etisk refleksjon». Skal Tekna faktisk gjøre det, må vi tilby engasjerende eksempler og arenaer der det er naturlig å øve på disse. Vi må legge til rette for at medlemmene vil være med i konkurranse med alt annet de er opptatt av. Øvelse er nødvendig for å oppnå høy etisk standard. I EUs 7. rammeprogram har man stilt krav om etisk vurdering av alle prosjekter det søkes midler til. Søknader uten en slik vurdering blir lagt til side. Det er effektivt, men ingen løsning Tekna kan kopiere. Vi må engasjere og stimulere, sier Svein Nordenson.

TEKNAS ETISKE RETNINGSLINJER

Teknas visjon og verdigrunnlag

• Teknas visjon er Tekna skaper fremtiden. Teknas verdigrunnlag er uttrykt gjennom tre verdier: Å være troverdig, nyskapende og modig. De etiske retningslinjene gir deg som Tekna-medlem et grunnlag for refleksjon rundt hva det i etisk forstand vil si å være troverdig, nyskapende og modig.

Etisk refleksjon

- I vårt samfunn har vi mange lover og forskrifter som lovfester etiske verdier og normer. Vi må alle forholde oss til disse. Vi må som yrkesutøvere også respektere etiske retningslinjer og policy hos arbeidsgiver og i de virksomheter vi samhandler med.
- Som Tekna-medlem må du selv kunne stå for dine beslutninger. Disse bør tåle etisk refleksjon der du i forkant avklarer om beslutningene:
- er lovlige
- er rettferdige for de berørte
- har uheldige konsekvenser for individer, miljø eller samfunn
- tåler offentlig oppmerksomhet
- Tekna oppfordrer medlemmene til å reflektere over sin rolle som samfunnsborger, yrkesutøver, tillitsvalgt, kollega og medstudent.

Bry deg om samfunnet

- Vær modig, ta ansvar for hvordan ditt bidrag til den naturvitenskapelige og teknologiske utviklingen påvirker samfunn og miljø:
- Vis respekt for menneskeverd og menneskerettigheter
- Vær nyskapende og søk muligheter som gir positiv virkning
- Vurder og kommuniser risiko
- Følg føre var-prinsippet
- Vær en god yrkesutøver, tillitsvalgt, kollega og medstudent
- Opptre troverdig, gi ditt beste faglige og sosiale bidrag til fellesskapet du er en del av:
- Opptre med integritet og åpenhet
- Vær lojal og pålitelig
- Vis respekt og tillit
- Samarbeid, vær støttende, gjør andre gode
- Si ifra om farlige eller kritikkverdige forhold
- Dine beslutninger, og det du gjør, berører ofte andre mennesker. Refleksjon rundt etiske utfordringer blir rikere og bedre gjennom samtale med andre.

ETIKK SLIK VI MØTER DET

ETISK REFLEKSJON - NAVIGASJONSHJULET

Teknas nye etiske retningslinjer oppfordrer til etisk refleksjon. Vi startet jakten på verktøy for etisk refleksjon på Handelshøyskolen BI hos filosofen Øyvind Kvalnes som er førsteamanuensis der. Han er kjent for blant annet boken «Se gorillaen!» og for Navigasjonshjulet som han i sin tid utviklet sammen med Einar Øverenget.

Hvordan og hvorfor ble navigasjonshjulet til?

– Vi fikk tilbake rundt år 2000 i oppdrag av Storebrand å utvikle et etikk-kurs for deres ledere. Storebrand hadde vært i gjennom en turbulent tid som blant annet ga ny toppledelse. Vårt utgangspunkt var: Hvilke spørsmål vil vi at ledere skal stille seg når de skal gjøre etiske avveininger eller reflektere rundt etikk? Vi laget først en figur med snakkebolter og spørsmål. Senere utviklet dette seg til det Navigasjonshjulet vi bruker i dag.

Mange Tekna-medlemmer er opptatt av forholdet mellom etikk og moral. Hva vil du si om det?

– Moral er den oppfatningen av rett og galt vi bærer med oss. Styrer vi etter dette moralske kompasset og er sikker på at dette leder oss riktig av sted, trenger vi strengt tatt ikke etikken. Men blir vi stående fast uten å vite hva vi skal gjøre, eller møter uenighet om hva som er riktig, er det nødvendig at vi tenker og snakker sammen. Da trenger vi etikken som hjelpemiddel for å stille oss selv de riktige spørsmålene.

– Politiet på Sicilia fant for noen år siden under en razzia et notat som viste hvilke egenskaper mafiaen ser etter når de skal rekruttere nye medlemmer. «God moral» var første punkt på listen. Etikk er læren om hvordan vi systematisk kan reflektere over hva som er rett og galt i omgang mellom mennesker. Etikk læres gjennom studier og trening.

Et annet område vi må avklare er forholdet mellom etikk og lov og rett. Mange vil mene at når et område er lovregulert så er det loven som gjelder. Hva skal vi da med etikk?

– Vi er samstemt om at vi er heldige som lever i et velregulert samfunn der de fleste viktige sam-

funnsområder er lovregulert. Men det er fortsatt mye som er lovlig som det er rimelig dumt å gjøre. Jusen trekker grensene mot det ulovlige, men det er fortsatt mye det både i moralsk og etisk forstand er galt å gjøre, som ikke er ulovlig. Utroskap, for å ta et eksempel, vil de fleste mene er umoralsk. Det vil i de fleste tilfeller heller ikke stå seg i en etisk vurdering. Men det er ikke ulovlig.

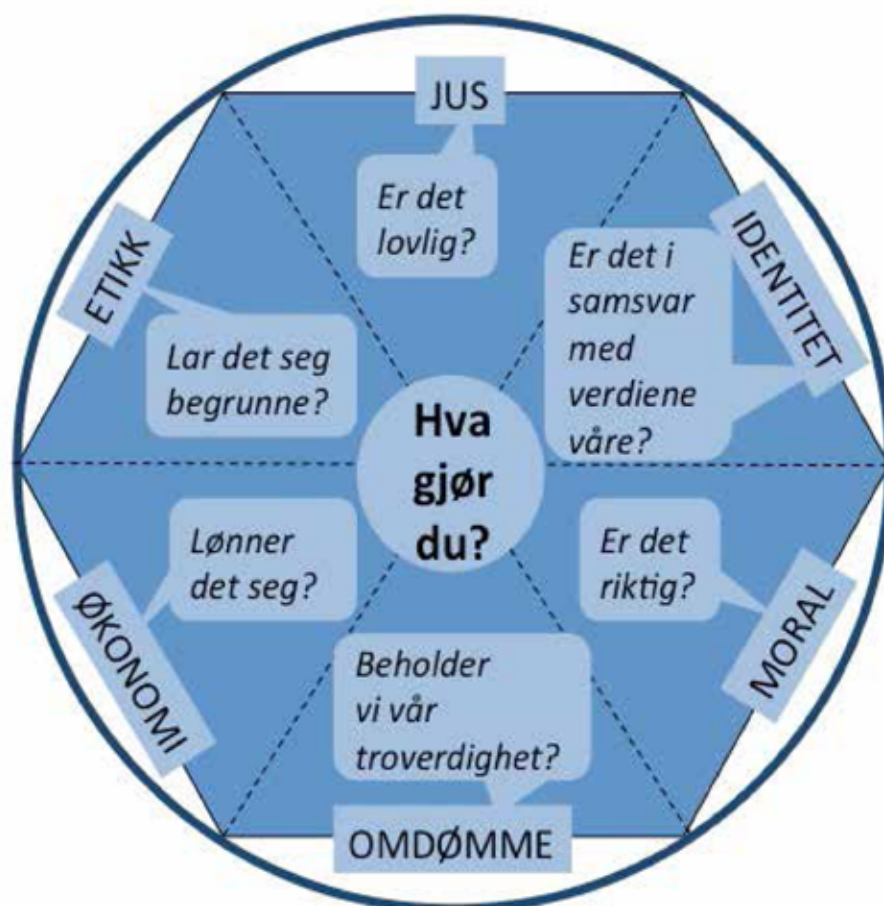
Hva med etikk og økonomi? Er det slik som noen hevder at etikk er god butikk?

– Er etikk god butikk? Mange hevder det. Men jeg mener det blir litt som å si at hus er pene. Etikk kan være både god og dårlig butikk. Det finnes bedrifter som forsøker å forene etikk og butikk gjennom sosialt entreprenørskap der man har som ambisjon å lage butikk av noe som er nødvendig i snever forstand. I slike tilfeller kan man si at etikk er god butikk, om det lykkes. For øvrig er ikke sammenhengen mellom etikk og god butikk enkel og entydig.

Hva vil du ellers i et kort intervju si om bruk av Navigasjonshjulet som et verktøy for etisk refleksjon?

– Forvekslinger av sider ved hjulet er vanlig. For eksempel er det mange som har problemer med skillet mellom identitet og omdømme. Det kan være forskjell på å ha et reelt ønske om å være ærlig og det å fremstå ærlig. I det siste tilfellet vil kanskje noen si at det kanskje ikke er så farlig hva vi gjør bare vi slipper unna med det og beholder et godt omdømme. Har imidlertid den aktuelle bedriften som en av sine kjerneverdier «åpenhet» har den også flagget en identitet. Da er det problematisk å nøye seg med å slippe unna.

– Identitet gjelder altså kjerneverdier i virksom-

NAVIGASJONSHJULET (Kvalnes og Øverenget 2012)

heten. Jeg mener det er viktig å huske på at virksomheter kan gå både økonomisk og verdimessig konkurs. Noen ganger er det kanskje riktig å gå til bunns med flagget til topps, ikke kompromisere med verdiene, men velge økonomisk konkurs når det ikke finnes andre muligheter.

– Navigasjonshjulet brukes av mange som en påminnelse, en påminnelse om å tenke gjennom andre sider enn de som umiddelbart faller en inn. Noen steder henger det på veggen. At verktøy som dette kan ha effekt støttes av et forskningseksperiment som nylig ble gjennomført med to grupper studenter. To grupper studenter ble innkalt til en test lagt opp slik at det var mulig å jukse. Den første gruppen fikk før testen i oppgave å skrive ned de ti bud etter hukommelsen. Blant denne gruppen var det ingen som benyttet seg av muligheten til å jukse. I den andre gruppen var det utbredt.

Vil du vite mer om Navigasjonshjulet er referanse: Kvalnes, Øyvind og Øverenget, Einar (2012). "Ethical Navigation in Leadership Training" i Etikk i praksis. Øyvind Kvalnes har dessuten nylig utgitt boken Etikk og samfunnsansvar på Universitetsforlaget. Også her finnes det en beskrivelse av Navigasjonshjulet og andre verktøy for etisk refleksjon.

Teknas nye etiske retningslinjer kan du laste ned fra www.tekna.no/etikk eller til mobiltelefon her.

Intervju og foto: John Mikal Raaheim

ETISK REFLEKSJON - ETISK MATRISE

Teknas nye etiske retningslinjer oppfordrer til etisk refleksjon. I jakten på verktøy for etisk refleksjon har vi denne gangen besøkt forsker og filosof Ellen-Marie Forsberg på Høgskolen i Oslo og Akershus. Hun er kjent for sitt arbeid med etiske matriser, blant annet i sekretariatet for De nasjonale forskningsetiske komiteer.

INTERVJU OG FOTO: JOHN MIKAL RAAHEIM

Ellen-Marie Forsberg har doktorgrad i filosofi på emnet «Deliberativ etisk matrise metode – begrunnelse av etiske råd om genmodifisering i matproduksjon». Hun er ansatt som seniorforsker ved Arbeidsforskningsinstituttet, men har for tiden permisjon for å forske ved Høgskolen i Oslo- og Akershus i tilknytning til Forskergruppen for Ansvarlig Innovasjon.

Innledningsvis og kort fortalt til Tekna-medlemmer: Hva er en etisk matrise?

– Den etiske matrisen ble introdusert av Mepham (Senteret for anvendt bioetikk ved Universitetet i Nottingham) i 1994. Matrisen er et skjema som brukes som utgangspunkt for etisk diskusjon. I «matrisen» representeres de berørte parter som «rader» og grunnleggende etiske prinsipper som «kolonner». Slik er vi sikker på at et mangfold av spesifiserte verdier kommer med i vurderingen. Når man bruker matrisen for å vurdere et av flere handlingsalternativ utreder man hvordan konsekvensene av det aktuelle alternativet «slår ut» på de spesifiserte verdiene i hvert «element» eller «celle» i matrisen.

Radene i matrisen representerer berørte parter. Hvordan definerer man og arbeider man med disse?

– Etiske matriser konstrueres i forhold til en situasjon med flere handlingsalternativ. I De forskningsetiske komiteer har de vært brukt i vurdering av nye teknologier. I det klassiske eksempelet fra Mepham var det bruk av veksthormoner i dyreavl knyttet til melkeproduksjon som var tema. Berørte parter defineres i forhold til tema og skal i prinsippet omfatte alle berørte interesser. Noen interesser er enkle å definere. De er representert av organisasjoner i samfunnet og fremstår med klart uttrykte interesser. Melkebønder er her eksempel på en slik gruppe.

– Andre interesser er mer utfordrende. Dyr og miljø kan være eksempler på slike. Men også her

finnes det organiserte interesser man kan "spørre". Dyrevernorganisasjoner og miljøvernorganisasjoner definerer hver for seg slike interesser. Selv kommende generasjoner har interesseorganisasjoner som uttrykker deres interesser i dag som for eksempel «Fremtiden i våre hender» og «Besteforeldreaksjonen» for klima og helse.

I de etiske matrisene arbeider man med kolonner som representerer etiske verdier. Hvordan er tilnærmingen?

– Her er utgangspunktet det man på fagspråk kaller grunnleggende etiske prinsipper. Dette er verdier som gjelder uavhengig av den etiske tilnærming man har, om man tar utgangspunkt for eksempel i konsekvensetikk eller pliktetikk. Eksempler på slike kan være retten til grunnleggende velferd, retten til selvbestemmelse, rettferdighet etc.

Elementene i matrisen representerer interessenes etiske verdier. Hvordan finner man frem til disse?

– Hver celle i matrisen representerer de berørte interessenes spesifiserte verdier av de grunnleggende etiske prinsippene vi har stilt opp tidligere. Disse gjelder alle berørte grupper, men uttrykkes forskjellig av disse. For eksempel vil frihet for en næringsinteresse komme til uttrykk som næringsfrihet, frihet til å etablere seg i og drive næringen slik man selv mener den best skal drives. For en forbruker vil frihet være å kunne velge fritt mellom produkter som man vet hva inneholder.

– Spesifisering av prinsippene bør gjøres av par-

	Velferd	Frihet/Autonomi	Rettferdighet
Melkebønder	Tilfredst. inntekt og arbeidsbetingelser	Næringsfrihet	Rettferdig handel og praksis
Forbrukere	Matsikkerhet og livskvalitet	Demokratiske og informerte matvalg	Tilgjengelig og rimelig priset mat
Melkekyr	Dyrevelferd	Fri livsutfoldelse	Å bli tillagt egenverdi
Miljø/Biosfære	Vern av arter	Biodiversitet/ Mangfold	Bærekraft

tene selv. I praktisk bruk av etiske matriser skjer dette i workshops der representanter for disse er til stede. Men det er jo også mulig å bruke en etisk matrise for selv å gjøre seg opp en mening ved å undersøke hva berørte parter mener gjennom å se på det de uttrykker offentlig gjennom representative organisasjoner.

Når verdiene er på plass i matrisen kan man vurdere hvordan ulike handlingsalternativ slår ut eller berører interessene. Kan du si litt om det?

– Igjen er det partene selv som best kan gjøre en slik vurdering. Enkelt sagt vurderer man om de ulike handlingsalternativer slår positivt eller negativt ut i forhold til de verdier som er spesifisert i matrisens ulike celler. Kommer en interesse svært dårlig ut, med mange «minus», er det grunn til å tenke seg om. Noen ganger vil man være usikker på hvordan effekten er. Blir det mange «spørsmålstegn» i matrisen bør man kanskje vurdere om føre var-prinsippet bør tas i bruk når det gjelder den aktuelle teknologien eller den alternative anvendelsen.

Er det ellers noe du i et kort intervju vil si om bruken av etiske matriser for etisk refleksjon?

– Den etiske matrisen har et potensial i det at den kan fungere som et pedagogisk verktøy i tilrettelegging for etisk refleksjon. Men vi må hele tiden være

klar over vår begrensning som enkeltmennesker når det gjelder å kunne leve seg inn i andre mennesker og gruppers situasjon. Som verktøy fungerer matrisen best når vi kan invitere til dialog med andre som er berørte av det tema vi tar opp, og som representerer andre interesser enn de vi selv representerer.

– Matrisen kan også brukes for å finne frem til en plattform for å diskutere kontroversielle problemstillinger. Riktig brukt kan den gjøre det enklere å sortere posisjoner i verdibaserte konflikter som for eksempel om det er riktig eller ikke å gi seg inn i oljesandprosjekter. Men også i konflikter i et arbeidsmiljø kan metoden brukes til å kartlegge og klargjøre interesser og posisjoner og være et verktøy for dialog mellom disse. Man må i enhver etisk vanskelig situasjon velge hvilke verdier man vil prioritere. Alle hensyn i matrisen kan ikke veie like tungt. Disse verdiprioriteringene kan begrunnes bedre ved å bruk en slik systematisk metode.

Vil du vite mer om etiske matriser kan du laste ned Ethical Matrix Manual fra www.ethicaltools.info. Her finner du også andre etiske verktøy.

Teknas nye etiske retningslinjer kan du laste ned fra www.tekna.no/etikk eller til mobiltelefon her.

Etisk matrise fra det «klassiske Mephram-eksempel» som gjaldt veksthormoner i dyreavl. Fritt oversatt fra The ethical matrix method and GM food, presentasjon av E. M. Forsberg oktober 2011.

ETIKK SLIK VI MØTER DET

ETISK REFLEKSJON - KLOK-MODELLEN

Teknas nye etiske retningslinjer oppfordrer til etisk refleksjon. Denne gangen har vi besøkt og intervjuet forskningsdekan og professor ved Menighetsfakultetet, Jan-Olav Henriksen. Henriksen har utviklet KLOK-modellen for etisk refleksjon. Her følger en kort innføring.

INTERVJU, ILLUSTRASJON OG FOTO: JOHN MIKAL RAAHEIM

Jan-Olav Henriksen er forskningsdekan og professor ved Menighetsfakultetet og også professor i samtidsreligion ved Universitetet i Agder. Han er både dr.philos. og dr.theol. fra Universitetet i Oslo og har bak seg flere studieopphold ved universiteter i Tyskland, England og USA. Han er forfatter med et omfattende vitenskapelig og populærvitenskapelig forfatterskap.

Innledningsvis og kort fortalt: Hvordan ble KLOK-modellen til?

- Arne Johan Vetlesen og jeg skulle skrive en lærebok med en innføring i profesjonsetikk. Vi hadde behov for å lage en fremstilling av en etisk refleksjonsprosess som var enkel nok til å huske, men som samtidig fikk med det sentrale, det som er viktig i en slik prosess. Etikk er erfaringsforankret. I en ny konkret situasjon finner vi frem erfaring vi mener er relevant fra hodene våre. Erfaringen vår styrer oss mot det vi skal reflektere rundt.

- Etske problemer eller dilemmaer kjennetegnes imidlertid av at vi ikke umiddelbart vet hva vi skal gjøre. Ofte er vi allikevel raske til å få frem utkast til løsninger. KLOK-modellen med sine fire faser er ment å være hjelp til å styre oss gjennom en etisk refleksjon. Den skal være et hjelpemiddel for å sortere og vurdere våre erfaringer og raske løsninger. Vi må teste ut disse erfaringene og løsningene for å se om de er til hjelp også denne gangen. Det vil de ikke alltid være.

K står for Kjernen.

Hva er innholdet i denne første fasen?

- Her er oppgaven å finne det som er avgjørende, det som konstituerer eller skaper problemet, selve kjernen i problemet. Hva er det grunnleggende dilemma vi sammen står overfor? Hvilke verdier og normer er utfordret? Vi vet at vi er ved kjernen i saken når vi føler at dersom vi kan løse denne «flokken» så faller det aller meste «på plass».

- Etske dilemmaer er imidlertid ofte slik at vi må velge en av to eller flere veier. Valget er ikke opplagt eller enkelt. Verdier og normer er i konflikt med

hverandre på en slik måte at uansett hva vi velger, så blir løsningen ikke perfekt.

L står for Likhet. Hva innebærer «likhet» her?

- Her ligger det en oppfordring til å hente frem de erfaringer man har fra situasjoner som ligner når vi ser på problemstilling og utfordringer. Erfaring kan man hente fra egen praksis, fra kollegers erfaring, fra fag- og skjønnlitteratur og andre kilder man måtte ha tilgang til. Hva er det vi har med oss som ligner på den situasjonen vi nå står i, og hvilke løsninger ble da valgt? Kan disse være utkast til løsning også her?

Vi må ikke ta for lett på dette, ikke hoppe for raskt frem til en konklusjon om likhet. Vi er ute etter godt begrunnet grunnleggende likhet, ikke en likhet som er lettvinnt og overfladisk.

O står for omstendigheter.

Hva er utfordringene her?

- Her må vi ta hensyn til alle relevante omstendigheter. Vi må gjøre det klart for oss hvem som reelt sett er berørte parter. Faktorer som kan bidra til forståelse av det grunnleggende problem vi står overfor må beskrives. Men vi må huske at etikk ikke er matematikk. Menneskelige problemer krever fortolkning og innlevelse for å forstås fullt ut. Er vi grundige her kan vi få ytterligere bidrag til gode løsninger.

- En utfordring ligger i at vi som mennesker har en iboende tendens til å se bort fra forhold som kompliserer. Vi vil gjerne finne løsninger. I dagliglivet er dette ofte nødvendig og nyttig, men her bør vi gå mer tenksomt og grundig til verks. Vi må skjerpe persepsjonsevnen vår slik at vi får med oss alt som

KLOK-modellen tegnet til intervjuet med Jan-Olav Henriksen og akseptert som støtte for fremstillingen.

er av betydning. Her må vi tåle å bli utfordret av andre som tenker annerledes enn oss.

K nr 2 i modellen står for konsekvenser. Hvordan angriper vi dette?

– Har vi arbeidet grundig gjennom de tre første fasene vil vi nå se konturene av noen løsninger. Konsekvensene og betydningen av disse må vurderes både på kort og lang sikt med hensyn til berørte parter. Er konsekvensene akseptable for alle disse? Vet vi at de som er berørt også vil oppleve det slik?

Vi bør også vurdere om løsninger vi vurderer kan få allmenn aksept som en god løsning også utenfor kretsen av direkte berørte. Innfrir vår løsning også når den vurderes på dette kriteriet, er det mye som taler for at vi har fått frem en god løsning.

KLOK-modellen ble presentert i en bok med tittelen «Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker?». Er bruksområdet først og fremst dilemmaer som oppstår i relasjoner mellom mennesker.

– Boken hadde fokus på arbeid mellom mennesker, men modellen er allmenn og må kunne brukes også i vurdering av for eksempel miljø- og klimautfordringer og utfordringer skapt av ny teknologi med ukjente konsekvenser. Også her vil et sentralt tema være hvordan mennesker berøres av konsekvensene nå og senere.

– Avslutningsvis vil jeg også understreke at KLOK-modellen, som er et verktøy for å utvikle

etisk kompetanse og finne akseptable løsninger på etiske dilemmaer, forutsetter drøfting og fellesskap med andre. Etikk er ikke en soloaktivitet, men en aktivitet der man utvikler forståelse og kompetanse sammen med de som er berørt, så langt dette er mulig. Modellen er heller ikke ment som beskrivelse av en prosess i fire faser. I noen tilfeller vil man opplagt lære mer og få bedre resultater om prosessen gjøres syklisk og gjentas med en mer presis beskrivelse av kjerneproblemet etter en foreløpig vurdering av konsekvenser, og så videre.

KLOK-modellen ble opprinnelig presentert i en bok skrevet av Jan-Olav Henriksen og Arne Johan Vetlesen «Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker» som ble utgitt på ad Notam Gyldendal Oslo i 1997. Et Google-søk på KLOK-modellen gir imidlertid mange treff på korte tekster og hefter der modellen er beskrevet. Henriksen har også skrevet en annen bok sammen med Vetlesen med tittel «Moralens sjanser i markedets tidsalder» utgitt i 2003 på Gyldendal Akadmiske.

Teknas nye etiske retningslinjer, med oppfordring til etisk refleksjon, kan du laste ned fra www.tekna.no/etikk eller til mobiltelefon her.

ETIKK SLIK VI MØTER DET

ETISK REFLEKSJON OG DØMMEKRAFT I ARBEIDSLIVET

Teknas nye etiske retningslinjer oppfordrer til etisk refleksjon. Vi har tidligere presentert flere modeller for etisk refleksjon. Her følger noen flere, Aadlands refleksjonsmodell og SME-modellen. Modellene må suppleres med egen dømmekraft.

TEKST OG ILLUSTRASJON: JOHN MIKAL RAAHEIM

MANGE TILNÆRMINGSMÅTER TIL

ETISK REFLEKSJON

Det finnes mange tilnæringsmåter til etisk refleksjon. Teknas etiske retningslinjer inneholder den enkleste varianten. Vi har tidligere i Magasinet Tekna presentert navigasjonshjulet, den etiske matrisen og KLOK-modellen. Her følger en presentasjon av Aadlands refleksjonsmodell og den såkalte SME-modellen. Begge er mye brukt i helse og omsorgssektorene, Aadlands modell også av politiet. Dette er «operative modeller» som er ment brukt for å løse aktuelle utfordringer i arbeidslivet. De er universelle, rettet mot dilemmaer som oppstår i samhandling mellom mennesker. De kan derfor også brukes i våre arbeidsmiljøer.

Fremstillingen av modellene er sterkt forenklet og «tvunget» inn i figurer laget for denne artikkelen. Interesserte henvises til nettsøk. Søk på begge modeller gir treff på flere håndbøker og veiledere med utførlig presentasjon av modellene og eksempler på bruk av disse.

AADLANDS MODELL - LÆR AV ERFARING

Aadlands refleksjonsmodell er oppkalt etter Einar Odland, studierektor ved Diakonihjemmets høyskole. Han er forfatter av flere bøker om etikk og om etikk og ledelse. Modellen hans er mye brukt og blant annet beskrevet i Etikkhåndboka for kommunenes helse og omsorgstjenester utgitt av KS og i Politidirektoratets etikkveileder for politiet.

Aadlands refleksjonsmodell beskrives, avhengig av fremstilling, med forskjellig antall faser. Her er disse samlet i fire. Klargjøring av for forståelsen som innebærer å avklare hva man står overfor, hvem som er involverte parter, hvilke verdier som er i spill, både åpne og skjulte, og rangering av verdiene etter den betydning man tillegger dem i det aktuelle tilfelle. Analysen som følger deretter forutsetter bruk

av etiske teorier og prinsipper, utvikling av handlingsalternativer og rangering av disse. Handling innebærer å gjennomføre det alternativ man har valgt. Evaluering i ettertid er en viktig del av etisk refleksjon i denne modellen. Hvilke erfaringer gjorde vi, og hva vil vi ta med oss videre for å gjøre det bedre i neste runde?

Etter hver fase bør man vurdere å gå tilbake til den forgående for å korrigere utgangspunktet og med det den videre prosessen og refleksjonen.

ÅPNE OG SKJULTE VERDIER.

ETISKE TEORIER OG PRINSIPPER

Aadlands modell introduserer åpne og skjulte eller lukkede verdier. Hva snakker vi om? Åpne verdier er etiske verdier som likhet, rettferdighet og likeverd. Verdier som ofte er i spill når man står overfor etiske dilemmaer. Skjulte verdier er verdier vi ikke så lett snakker om, men som allikevel styrer oss. Dette er verdier som former våre kanskje ubevisste holdninger. De som gjør at vi «liker» noen og «ikke liker» andre, at vi vurderer noen som mislykket eller vellykket etc. Her må vi være på vakt.

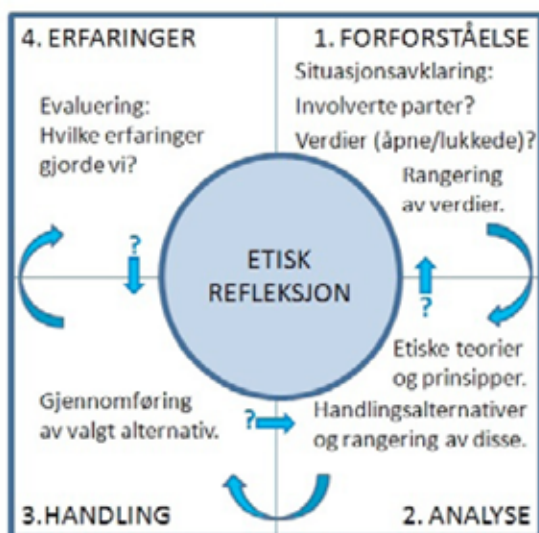
Etiske teorier finnes i mange varianter, fra Aristoteles tid til Kants og videre frem til i dag. Sentralt står pliktetikken; å gjøre det rette, konsekvensetikken; å fremme de beste konsekvensene, og dydsetikken; der det fremste målet er å fremme det gode liv for menneskeheten.

Å ta i bruk etiske prinsipper gjelder vurdering av hvor vidt man med de løsningene man vurderer, realiserer prinsipielle verdier som; å gjøre det gode, å ikke skade, å respektere autonomi og integritet, og å fremme rettferdighet og like vilkår.

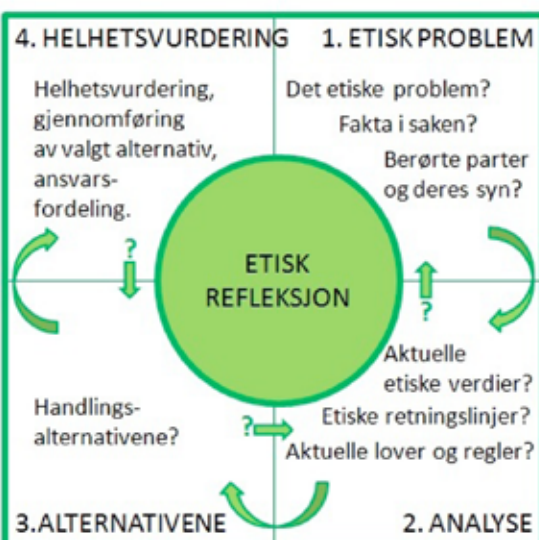
SME-MODELLEN - HELHETSVALG

OG OPPFØLGINGSANSVAR

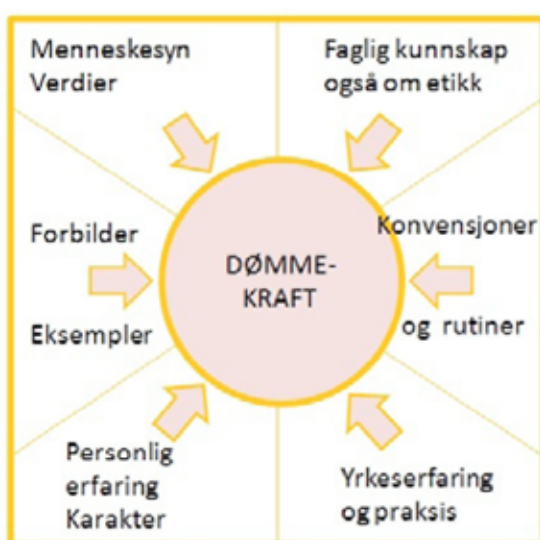
SME-modellen har navn etter Senter for Medisinsk

Aadlands refleksjonsmodell

SME-modellen

Kilder til dømmekraft: Profesjonsetikk 2009. Svein Aage Christoffersen red.

Etikk som er miljøet modellen er hentet fra. Også her har vi tvunget flere faser inn i vårt firedelede kvadrat. Vi starter med det som i modellen er kalt et etisk problem. Hva består den etiske utfordringen i, hva er fakta i saken, hvem er berørte parter og hva er deres syn på saken? Analyse innebærer å gjøre seg bevisst hvilke etiske verdier som er i spill, hvilke etiske regler vi er bundet av og hvilke lover og regler som gjelder. Alternativene innebærer å finne ut hvilke handlingsalternativer vi har. Helhetsvurdering er konsentrert om gjennomføring av valgt handlingsalternativ og om avklaring av ansvar for gjennomføring av dette. Litt annen landing enn hos Aadland.

MODELLER I BRUK OG DØMMEKRAFT

Modeller er bare hjelpemidler, stikkordlister for hukommelsen, for å sikre at «alt» kommer med i

vurderingene vi gjør. Men modellene blir ikke mer nyttige og brukbare enn vi er i stand til å gjøre dem når vi tar dem i bruk. Vi må supplere med egen dømmekraft. Her må vi mobilisere bredt. Dømmekraften vår har mange kilder, og vi bør hente impulser fra alle. Faglig kunnskap inkludert det vi vet om etikk er et naturlig utgangspunkt sammen med vår yrkeserfaring og ellers personlige erfaringer. Vi kan hente impulser fra konvensjoner og rutiner og fra forbilder og eksempler. Men vi må også ha et bevisst forhold til vårt eget verdi- og menneskesyn om vi skal utvise god dømmekraft.

Teknas nye etiske retningslinjer, med oppfordring til etisk refleksjon, kan du laste ned fra www.tekna.no/etikk eller til mobiltelefon her.

Etiske retningslinjer i Tekna

Teknas visjon og verdigrunnlag

Teknas visjon er **Tekna skaper fremtiden**. Teknas verdigrunnlag er uttrykt gjennom tre verdier: Å være **troverdig**, **nyskapende** og **modig**. De etiske retningslinjene gir deg som Tekna-medlem et grunnlag for refleksjon rundt hva det i etisk forstand vil si å være troverdig, nyskapende og modig.

Etisk refleksjon

I vårt samfunn har vi mange lover og forskrifter som lovfester etiske verdier og normer. Vi må alle forholde oss til disse. Vi må som yrkesutøvere også respektere etiske retningslinjer og policy hos arbeidsgiver og i de virksomheter vi samhandler med.

Som Tekna-medlem må du selv kunne stå for dine beslutninger. Disse bør tåle etisk refleksjon der du i forkant avklarer om beslutningene:

- er **lovlige**,
- er **rettferdige** for de berørte,
- har **uheldige konsekvenser** for individer, miljø eller samfunn,
- **tåler offentlig oppmerksomhet**.

Tekna oppfordrer medlemmene til å reflektere over sin rolle som samfunnsborger, yrkesutøver, tillitsvalgt, kollega og medstudent.

Bry deg om samfunnet

Vær **modig**, ta ansvar for hvordan ditt bidrag til den naturvitenskapelige og teknologiske utviklingen påvirker samfunn og miljø:

- Vis respekt for menneskeverd og menneskerettigheter
- Vær **nyskapende** og søk muligheter som gir positiv virkning
- Vurder og kommuniser risiko
- Følg føre var-prinsippet

Vær en god yrkesutøver, tillitsvalgt, kollega og medstudent

Opptre **troverdig**, gi ditt beste faglige og sosiale bidrag til fellesskapet du er en del av:

- Opptre med integritet og åpenhet
- Vær lojal og pålitelig
- Vis respekt og tillit
- Samarbeid, vær støttende, gjør andre gode
- Si ifra om farlige eller kritikkverdige forhold

Dine beslutninger, og det du gjør, berører ofte andre mennesker. Refleksjon rundt etiske utfordringer blir rikere og bedre gjennom samtale med andre.

Ethical guidelines for Tekna

Tekna's vision and value base

Tekna's vision is: **Tekna is creating the future**. Tekna's value base can be expressed through three core values: to be **credible, innovative** and **courageous**. The ethical guidelines will provide you, as a member of Tekna, with the foundations for reflecting on what it means, in ethical terms, to be credible, innovative and courageous.

Ethical reflection

Society has a wide range of statutes and regulations in which ethical values and norms are enshrined in law. Clearly, we must all comply with these statutes and regulations. As professionals, we must also respect the ethical guidelines and policies of our employers and of the organisations with which we interact.

As a member of Tekna you must be able to stand by your decisions. They must stand up to ethical scrutiny, to enable you to determine, in advance, whether your decisions:

- are **lawful**,
- are **fair** in the way they effect the people concerned,
- have **negative consequences** for individuals, the environment or Society,
- **will withstand public scrutiny**.

Tekna urges its members to reflect on their roles as citizens, professionals, elected representatives, colleagues and fellow students.

Be a good citizen

Be **courageous**, take responsibility for the ways in which your contribution to scientific and technological developments will affect Society and the environment:

- show respect for human dignity and human rights,
- be **innovative** and seek out possibilities that offer beneficial effects,
- assess and communicate risk,
- follow the precautionary principle.

Be a good professional, elected representative, colleague and fellow student

Act in a **credible** manner, make the best professional and social contribution that you are capable of to the community of which you are part:

- act with integrity and openness,
- strive to be loyal and reliable,
- show respect and trust,
- cooperate, be supportive, give credit to others,
- report conditions that are dangerous or worthy of criticism.

Your decisions and your actions will often have consequences for other people. Reflection on ethical challenges is improved and enriched by discussing the issues with others.

Temahefter om etikk fra Tekna

Varsling av kritikkverdige forhold (2009)
Fra Gaza til finans push (2012)
Om juks og egne verdier (2012)
Etikk, ledelse, ansvar og usikkerhet (2013)
Etisk refleksjon (2013)

Arbeidsnotater om etikk fra Tekna

Arbeidsnotat 1-2013: Om etisk refleksjon
Arbeidsnotat 2-2013: Etikk og økonomi
Arbeidsnotat 3-2013: Overvåking og etikk

Flere etiske utfordringer finner du på: etikk fra a til å
Mer om etikk i Tekna: www.tekna.no/etikk

